

تویوغ

کیریبلی زاده محمد فؤاد

استانبول دارالفنوننده «تورک ادبیاتی تاریخی» مدرسی

تورکلرک خلق ادبیاتینده برطاقم خصوصی نظم شکلرینک موجودیتی اسکیدن بری معلومدر. «مانی، قوشوق، تورکو، وارساغی، الح. . .» کی، مختلف اسملر آلتینده مختلف تورک ساحه لرینده یاشایان بونظم شکلریندن باشقا، کلاسیق ادبیاتمه مخصوص بعض محدود شکلر داها واردرکه، ادبیات تاریخی اعتباریله، بونلرک تدقیق چوق بویوک بر اهمیت عرض ایتمکده در: سائر اسلامی ادبیاتلرده بولونمایه رق یالکز تورک کلاسیق شعرینده میدانه چیقمه لری، بونظم شکلرینک، اساس اعتباریله تورک خلق ادبیاتیندن کلمکده اولدیغنه بر دلیل اولدینی کی، کلاسیق تورک شعرینک - سطحی نظرمد ققلرک ظنی وجهله - اسیرانه بر تقلیددن عبارت اولما دیغنی ده کویستره بیلیر. ایشته بو مقاله مزه موضوع تشکیل ایدن «تویوغ» شکلری، کلاسیق شعر مزده کی خصوصی نظم شکلریندن بری، و مختلف نقاط نظر دن، بلکه ده اک مهمیدر [۱].

I

«تویوغ» شکلرک منشأ و تکاملی حقنده کی فکرلر مزری شرحه کیریشمه دن اول، شرق ائرلرینده و غرب تدقیقلرینده بوکا عائد یوروتولن مطالعاتی بورایه نقل ایتمک فائده سز صانیلاماز. شیمدی به قدر بیلیندیکنه کوره، «تویوغ» نامی آلتینده کی اسکي منظومه لر،

[۱] بو مسئله حقنده یایلمش اولان ایلاک اطرافلی تدقیق «سامائیلوویچ» ک «موسولانسکی میر، صانی ۱، پتروغراد ۱۹۱۷، ص ۱۰ - ۲۲» ده «نوانی تویوغلری» نامی آلتینده کی مقاله سیدر. بوراده، آوروپا عالم لری طرفیندن «تویوغ» حقنده یازیلش بوتون مطالعاتدن «میزان الاوزان» ده داخل اولق اوزره مختلف شرق منبع لریندن استفاده ایدیلش، و بو شکلر تکاملی حقنده بعض شایان دقت فکرلر

آناطولی تورك شاعر لرندن اولوب لهجه اعتباريله «آذرى» دائره سنه ادخال ايده بيله جكمز [۱] مشهور « قاضى برهان الدين » هجانددر [۲]. روس مستشرقلرندن «هليورانسكى» بوشاعرك اون ايكي تويوغنى روسجه يه ترجمه و نشر ايده ركن ، « نوائى » نك « ميزان الاوزان » نده «تويوغ» حقنده كي معلوماتى ده ترجمه و نشر ايتمشدى . « سامائيلوويچ » ، « نوائى تويوغلى » حقنده كي مقاله سنده « له ينغراد » عمومى كتبخانه سنده كي « ميزان الاوزان » نسخه سندن نقللا بو متنى اقتباس ايدييوركه ، بزم ، پارس مى كتبخانه سنده كي مشهور « كليات نوائى » دن استنساخ ايتديكمز متن [ورق ۲۷۵] ايله عيناً تطابق ايتكده در :

يانا ترك اولوسى تخصيص چغتاي خانى ارا شايع اوزان كيم الار سرودلارين اول وززلار بيله ياساب مجالس دا آيتورلار بيريسى تويوغ دور كيم ايكي بيت قه مقرر دور وسى قيلورلاركيم تجنيس آيتاغاي واول وزن رمل مسدس مقصور دور مونداق كيم (نظم)

يارب اول شهيد وشكر يالب ميدور يامكر شهيد وشكر يالب ميدور
جانجه بيوسته ناولك آتغالى نغمزه اوغن قاشيغه يالب ميدور

« نوائى » ، كرك ديواننك مقدمه سنده [۳] ، كرك « محاکمة اللغتين » نده [۴] « تويوغ »

ابلى سورولمشدر . بزم بو مقاله دن تماماً بنى خبر اولازق ۱۹۲۴ ده « بىي مجموعه » ده [ص ۷۹ ، ص ۲۶۲] نشر ايتديكمز كوچوك مقاله ده ايده ، بو نظم شكلكه ممشأ و تكامل حقنده باشقا نقطه نظرل سرد ايدلشدر . بو مقاله ده « سامائيلوويچ » ك مذكورلرندن استفاده ايدلديكي كى ، « باورشاه » ك - شيمدى يه قدر موجودى بيله معلوم اولمايان - عروض رساله سندن وسائر بوكي مختلف منبعلر دزه - استفاده اولوندى .

[۱] باقكز: ديوان فضولى مقدمه سى ، استانبول ۱۹۲۴ ، ص ۹ . - و آذرى ادبياتنه عائد تدقيقر ، باكو ۱۹۲۶ ، ص ۱۲

[۲] گيب ، اشعار عثمانيه تاريخى ، ج ۱ ، ص ۲۱۱ ، اوندن نقللا « سامائيلوويچ » ك مقاله سنده . « قاضى برهان الدين » ديواننك يكانه يازمه سى حقنده ايضاحات آلمق ايجون « رينو » نك قاتالوغنه باقكز . استانبولده جناب شهاب الدين بكك بر مقدمه سيله طبع ايديلن قاضى برهان الدين ديواننك « تويوغات » قسمي اصلا شايان اعتماد دكلدر .

[۳] « بارچا مرغوب و معتدل تويوغلار بارچا تركى اسلوب بو ابيات ذيلى دا نخيل و بو اشعار خبلى دا منديل بولدى » [ديوان مقدمه سنده ، بيليوتهك ناسيونالده كي كليات دن] .

[۴] « بو تجنيس دا مونداق ديليب دور كيم (نظم) چون پرى و حوردر آتيناك بيكيم . سرعت ايجره ديو ايرور آتيناك بيكيم . هر خدنكى كيم اولوس آندن قچار » ناتوان جانم سيارى

شکلندین بحث ایتمیش ، حتی بر مثنوی مه سنده بونک «قوشوق» شکلنه فائقیاتی ده سویله مشمشه ده [۸] ، بونکر « میزان الاوزان » ده کی معلومانه برشی علاوه ایتمیور . « نوائی » دن سوکرا بونظم شکلی حقیقده اک اطرافلی ، حتی « نوائی » دن چوق داها مفصل صورتده معلومات ویرهن ، « بابور شاه » در . اونجی عصر تورکلکنک بوچوق ممتاز سیاسی ، ۱۹۲۳ ده پارسده « بیلیوتهک ناسیونال » ک تورکجه یازمه نری آراسنده بولوب میدانه حیقار دینم « عروض » رساله سنده [۲] ، « فاعلاتن فاعلاتن فاعلات » وزنندن بحث ایدرکن « تویوغ » حقیقده

آینک بیکیم . بویکی بیت که تجنیس تام دور هم ترک شعراسی خاصه سی دور که سارت دا یوقتور ومونی « تویوغ » دیرلار ومونوک تعریفین « میزان الاوزان » آتلیغ عروض که بیتلیب دور آندا قیلیب دور . یانا « ایت » لفظی و آنداداغی بونوع اوج معنی بار آنداق که (بیت) ای رقیب اوزنی انکا توتساک هم ایت . بیزکا رحم ایلاب آتینک کوییدین ایت . کرچه بار دوزخ چا عشقینک شعله سی . یزنی اوز ایلمکینک بیله اول ساری ایت [محاکمه اللغین ، استانبول طبعی ، ص ۸۰] .

[۱] « نوائی » خسه سنده کی شوپیتدن آکلاشیلاجنی کبی : آکلایان سیزودا تویوغ بحرینی . قایسی تویوغ بلکه قوشوق بحرینی .

[۲] « بابور شاه » ک شخصی و اثرلری علم عالمده اسکیدن بری نظر دقتی جلب ایدرک اوکا عائد برچوق شیر یازیلدی بی حالده . مثلاً « ده نین روس ، به وهریج ، قله مان هو آرز ، سامایلو و یوج » کی عالمک اثرلرنده . ، اونک عروضه عائد اثری بوکونه قدر تماماً مجهول قلمشدر . ۱۹۲۳ تشرین اولنده پارسده بولوندیغ صیراده « بیلیوتهک ناسیونال » یازمه لری قانالوغنده مؤلفی مجهول برچعتایجه عروض رساله سی اولدیغنی کورددم [Cat. d. Sup. Ture, 1308] . تورک نظم شکلرینه عائد بعض معلومات بولوق امیدله اثری تدقیق ایدنجی ، « بابور شاه » عائد اولدیغنی کورددم . ۹۰ : ۵ ده « حاجی محمد سمر قندی » طرفندن استنساخ ایدیلش اولان بو نسخه تک ، نه باشنده نه ضوکنیده هانکی مؤلفه عائد اولدیغنه دائر برقید یوقدر . باشده برکتابه وارسه ده ، صولدن باشلاماسنه نظراً بونک صوکرادن یایلدیغنی محققدر ؛ کتاب بردن بره « بیلسکل کیم شعر نینک . اوزانی نینک مداری ... » دییه باشلایور . آرده موضوع بحث ایدیلن وزنلردن مستعمللرینه یالکنز فارسی دکل تورکجه مثاللر بولونمش ، مخترع وزنلره ایسه ساده تورکجه مثال کتیریشدر : « جمیع مستعمل وزن لارغه هم فارسی وهم ترکی بیت کینتورولسکای . هر وزن کیم مستعمل بولماغای یا اولکیم مخترع بولماغای ، ترکی بیت بیله اکتفا قیلنماغای . هر کیم نینک بیتی کینتورولسه اتی بیتلیکای . مکر اولکم قایلی معلوم بولماغای . قایلی مذکور بولماغای ترکی بیت . مؤلف نینک بولغوسیدور » [ورق ۲۷] . کتابده بلناسبه بعض وقایع تاریخیه ده . ذکر ایدیلکده و مؤلفنک مراجعت ابتدایی بعض عروض رساله لرنک اسمی کچمکنده در : « تاریخ توقوز یوز اون برده کم سلطان حسین میرزا محمد شیانی خان نینک دفعی غه عزم جزم قیلیب تمام اوغلانلارنی تیلاقی . منی داغی تیلاقی ایزدی ، کابل دین خراسانغه متولنجی بولغاندا . یول ائناسیده میرزانیک فوتی خبری کیلیدی . باوجود بوخانواده نینک ناموسنی قرالاب کیل مرغاب یقاسیده سلطان

اولدقجه ایضاحانه کیریشمکده درکه ، [ورق ۱۳۸-۱۴۰]، اهمیتنه بناء عیناً نقل ایدیوروز!

یچوک کم عجم شعرا سی رباعی وزنیغه حد معین مقرر قیاب تورلار ترك فصحا سی هم بو وزنغه حد معین مقرر قیاب ایکی بیت ایتب تورلار توپوقغه موسوم دور بووزنلار مغول خانلاری بيله ترك سلاطین نینک مجالسیده توپوق نینک گوب اشتهاری بار ایکاندور هرکشیکا ایاق دوری یتکانده مناسب حال توپوقنی تقسیم قیاب بیرلار ایکاندور توپوق نیجه نوع دور بر اولکم هراوج قافیه داتنجیس رعایت قیورلار یچوک کم

شه سوپورای آستانینک یوز ایله
ایکی یوزلوك مدعی دین نی غنیم
تینکدین نیجه اورای یوز ایله
کر ایشیم توشه الار دین یوز ایله

نوائی

لعایدین جائیغه اوتلر یاقیلور
مین وفا ی وعده سیدین شادمن
قاشی قدیمی جفادین یاقیلور
اول وفا بیلمار که قیلماس یاقیلور

نوائی

اولکه هرکوزی غزال چین دورور
چونکه کوب یلغان ایتی اول منکا
قاشیدا پیوسته آینک چین دورور
کردیسام یلغان نیچی ائی چین دورور

نوائی

تاجیقاردی خط عذار پاکی دین
ایستار ایردی ایل بورون یوزمه رایله
کل یوزی آزرده بولدی پاکیدین
ایمدی اول یوز مهری کتی پاکیدین

نوائی

ینه بر اولکم قطعه دیک بوروننی بیت نینک اولنی مصراعیده قافیه رعایت قیلمای بیت لازینتک قافیه سیده تجنیس کیتوزورلار یچوک کم

حسین میرزا لاریله ملاقات قیلدیم . بو جمعیت نینک اسماعیدین محمد شیانی خان بوروش یراغین نامای بلخ دین ماوراءالنهره مراجعت قیلدی . اوشال فرصتده ، میرعطاءالله مشهدی نینک شعر صنایعی تیکان بدایع الصنائع اتلق رساله سی نظرغه کیلدی . متنون صنعتی ده مونداق دیب تور : « [ورق ۳۶] . کزک آرده شاعری تصریح ایدیله ن . نظلمر ، کزک شو یوقاریکی افاده ، کتابک مؤلفنی آ کلامقده در . فقط ، ۱۲۷ نیچی ورقده مؤلفک کیم اولدینی و بورساله نک هانکی تاریخدن صوکر ا یازیلدینی دما قاطعی اولارق آ کلاشیلور : « تاریخ توقوز یوز یکریمی سکزده مین داغی امام ابو حنیفه مذهبی داتینکری توفیق بيله برقهقی نظم قیلدیم ، متین غه موسوم ... » . ینه اوراده « مبین » دن بعض پارچه لر مذکور اولدینی کبی ، « سفرده بیاضغه باردینی مناسب بيله » اوراده سفر مسئله لر نیجه ده موضوع بحث ایتدیکنی سویلیور . « میزان الاوزان » دزده استفاده ایتدیکی آ کلاشیلان « بابور شاه » ک بوکتابنده ، توزکره مخصوص اولان نظم شکلرندن ساده جه « ترخان ، قوشوق ، تورکی ، اولنک ، نویوغ » موضوع بحث ایدیشدرکه ، بومتالده او قسملر کاملأ درح اولونمشدر .

بیرمه دیرلاز اول و فاسیزغه کونکول
مین طمع اوزماس مین اولسام لعلیدین
کم اینک بیسی غه ارتوق بیسی بار
جان میننک جاچم دور ایل نینک بیسی بار
نوائی

بر پری عشقیده مین دیوانه نی
برقدح اول کئی خندان ایلادی
ای که ایستار سن کیلب کلخن دا کور
ای کونکول نظاره قیل کل خنده کور
نوائی

مشک دور اول زلف یاعمر دراز
قیلین ار قیاسه تلم نقاش چین
یا ولوبتور عنبر تر تارتار
اول قاپان اغزینک تکین تارتار
حاجی ایچہ کندی

قیلماسه اول ای منکا نظر نیتانک
اوق یارار ایردی کونکوم دردینه
سنکری طالع جون منکا یارآتمادی
نیتاین کونکوم اوچون یارآتمادی
حاجی ایچہ کندی

ینه بر اولکم تجنیس رعایت قیلای اوچ قافیہ بيله ایتورلار نجوگ کم

ایکی قاش وینچی پرچم دور سنکا
چون بوینکلنچ دور سنکا خیل وحشم
راست قد و زلف پرخم دور سنکا
خوبلوق ملکی مسلم دور سنکا

ینه بر اولکم تجنیس رعایت قیلمای ایکی قافیہ بلور بيله ایتورلار نجوگ کم

برولایت نه مقید بولماغیل
کر بارور بولسانک ایرور مین هم رهینک
کیل خراسان جاچی غه عزم قیل
ور تورار سن مین بازور مین جزم قیل

تویوق ده ینه بریچه نوع خاطر غه یتیب تورکم هیچ یرده کور و لمایدور بر اولکم هر تورت قافیہ ده
تجنیس رعایت قیلنوب تور نجوگ کم

وصل دین سوز دیرکا یوق یارا منکا
او قونک ایچی کوب یمان یارا منکا
مجرارا رحم آیل کیل یارا منکا
مرهم لطفونک بيله یارا منکا

ینه بر اولکم اوچ یرده تجنیس ردیف اوزینده بولونبتور تجنیس دین یوقاری داغی قافیہ رعایت
قائب تور نجوگ کم

مهر کم کوککا قیلور آهنگ تانک
خال وایکی لی دیک بولماغای
ایده بولسه ایماس فی رنگ تانک
هند وار کینتورسه شکر تک تانک

ینه بر اولکم تجنیس دین بوزون اوچ یرده قافیہ رعایت قیلنوب تور نجوگ کم

نی بلا یسک توروردول تاغی
همتی توت داغی دولت ایستا کیل
کوه غم فی نی ییلور دولت تاغی
همیتنک بولسه بولور دولت تاغی

ایشته « تویوغ » حقنده اسکی متبلرده بولونانک مهم معلومات، « نوائی » نک وبالخاصه

« بابورشاھ » ك شوپوقارىكى پارچەلر ئىدر. « نوائى » ، « محاكە اللغتين » نده « ميزان الاوزان » ە استناد ايتىدىكى كى [۱] ، « مجالس النفايس » نده دە تيمور طورونلرندن « ابوبكر ميرزا » ايله « سلطان اسكندر شيرازى » نك و « ميرسعيد كابلى » نك توبوغلرندن بحث ايدەرك مثاللر كوستەرىر [۲] ؛ كذلك ، براز اول سويلەدىكەز كى ، برديوانىك مقدمە سنده بونظم شكلندن تەدبىركارانە بحث ايتىدىكى كى ، مثنو يىلرندن بزنەدە اونك « قوشوق » شكلنە فائىق اولديغى آكلاتير . معروف چغتاي لغتلرندن « سىنكلاخ » ايله اونك بر زبەدىسى اولان « خلاصه عباسى » دە [۳] ، بونظم شكللى حقتە براز معلومات وىرىلشدر كە ، اونلردن نقللاً « زەنكەر » ك لغتندە (۱ ، ۲۶۴) ، « پاوە دو قورتەى » ك لغتندە (۲۳۵) ، واورادن نقللاً « رادلوف » ك لغتندە (۳ ، ۱۱۷۵) موجوددر [۴] . « وامبەزى » ايسە چغتاي لغتندە بوكەبى « وزن ، قايە » ديهە ياكلىش بر صورتدە تەريف ايدەر [۵] . « رادلوف »

[۱] محاكە اللغتين ، استانبول طبعى ، ص ۸۰

[۲] « ابوبكر ميرزا » دن يىنجى مجلسدە بحث وىردەر ؛ « نوائى » اونك شو توبوغى بالخاصە ذكر ايدەرك ، « بعض الفاظى تركانە اولقلە برابر تىجىسىنك كوزل بولونمىش اولديغى » سويليور :

اير كيراك اورتانه يانه يالينه يارانيب ياتبه آتينيكنك يالينه
ايت اولومى بيرلە اولسه ياخشىراق اير اتانيب دشمنى غە يالينه

ينە تيمور عائلە سندن اولوب مشهور « حيدر خوارزمى » نك ممدوحى بولوناز « سلطان اسكندر شيرازى » نك شو توبوغى دە ذكر ايدەرك ، بونك اولكى توبوغدن داھا « تركانە » اولديغى سويليور :

تولون آى غە نىست ايتيم يارومى اول خجالت دين كيم اولدى يارومى
تارمومى نونك زكاتين مين بيراي يا مصرنى يا حلب نى يارومى

« كابلى » تەبيلە معروف اولوب « سلطان ابوسعيد » ك غدريلە « سرخس » دە شەيد ايدىان « ميرسعيدك » ك شو توبوغى دە « نوائى » ايكىنجى مجلسدە ذكر ايتكەدەر :

اى محبلار يتسانكيز كر يازەسىز كل ايا قيدا خمارى يازەسىز
كرمىن اولسام تربيتيم نينك باشى غە كشته بر شوخ ايردى ديبوب يازەسىز

[۳] بوچغتاي لغتلرى حقتە معلومات آلمق ايجون باقكىز : تورى يوژەف ، اورتە آسيا توركچەسى اوزرىنە تەدقيقلر ، مىلى تەبىلر ، ص ۲

[۴] « سامنائىلويىچ » ك يوقارىدە مذ كور مقاله سئە مراجعت .

[۵] « سامنائىلويىچ » يالكىز بوكا مراجعت ايتە مشدر كە ، شەبەسىز ، مقاله سى ايجون براكسىكاك

تەشكىل ايتىن .

لغتنيك ديكري برينده (۳، ۱۴۳۶) بوكله يني «بوداغوف» ك لغتندن نقلًا، «تويوق» دكل، «تويوغ» شكلنده كوتته ريكه، «سامائيلوويچ» ك فكرينه كوره «تويوغ» شكلني دوغرو و ايكنجيسي ياكيشدر؛ حالبوكه «نوائى» ده كي «تويوغ» شكلنه قارشى، «بابور» ده مطرداً «تويوق» شكلنه تصادف ايديليز [۱]. «بوداغوف»، «آتيهن قاترمهر» ك «محاكمة اللغتين» ترجمه سندن استفاده ايدهرك بوكله يني لغتنده اوصورتله ايضاح ايتمشدى (۱، ۴۱۱). «شيخ سليمان افندى» نك چغتاي لغتنده «تويوق» رمل مسدس مقصوردن برنوع شعر. برلفظ ايله ايكي اوج معنياه دلالت ايدز «ايضاحاتي موجوددر (۱۲۹). ولد نجلي افندي نك «محاكمة اللغتين» ترجمه سنده بوكا عائد ويرديكي معلومات، تصحيح و ايضاحه محتاج اولديني كي [۲]، جناب شهاب الدين بكك «قاضي برهان الدين ديواني» مقدمه سنده كي ايضاحاتي ده باشدن باشه عندى و هر نقطه نظر دن معناسزدر [۳]. غرب مدققلرينه كچه جك اولور سسه ق، فرانسر مستشرق «به لن» ك، «مجالس النفايس» ك يدنجي مجلسني ترجمه ايدركن، بو شكلك ماهيتي دكل حتى طرز قرائتي حقه ده بيله دوغرو برفكره مالك اولماديغني آچيقيجه كورورز. «مه ليورانسكي»، «قاضي برهان الدين» ك اون ايكي تويوغني روسجه يه ترجمه ايتديكي زمان، «تويوغ» شكلني حقه ده «نوائى» نك «ميزان الاوزان» نده كي معلوماتي ترجمه و نقل ايتمشدر؛ بو مقاله دن استفاده و حتى «مه ليورانسكي» نك نشر ايتديكي پارچه لر دن دو قوزيني كتابنه ادخال ايدن «گپ»، «اشعار عثمانيه تاريخي» نده ايكي دفعه تويوغلر دن بحث ايتمشدر (ج ۱، ص ۹۰، ۲۱۱-۲۱۲). اوكا كوره بوشكل، قافيه طرزي و مصراع عددي اعتباريله «رباعي» يه بكمزه مكله برابر، اون دن آيري و توركلره مخصوص صدر؛ عثمانلي ادبياتنه هيچ داخل اولاماقله برابر آناطولى خلق آراسنده «ماني» ناميله محافظه اولونمش، و بالخاصه شرقي تورك ادبياتنه انكشاف ايتمشدر؛ «گپ» يالكر غرب تورك شاعرلر دن «قاضي برهان الدين» ك تويوغلر دن خبر داردر؛ تويوغلر تورك وزنك اون برهجالنسيه عروضك

[۱] مثلاً يوقاريده بحث ايتديكمز عروض رساله سنده .

[۲] «مجمك رباعيسي مقامنده توركك برنوع وزن ملي پدركه اكثرثا اوج ويا درت مصراعنك قافيه سنده جناس تام بولونور» [محاكمة اللغتين، استانبول طبعي، ص ۵۰].

[۳] قاضي برهان الدين ديواني مقدمه سندن، استانبول ۱۹۲۲. قاضي برهان الدينك يالكر تويوغلريني باشدن باشه ياكيش بر صورتده احتوا ايدن بونسخه، حتى شايدان ذكر بيله دكلدر. حالبوكه «تويوغ» شكلنك تخالفاتي آكلامق ايچون بونلرك علمي بر صورتده نشر اهميت عظيمله يي حائزدر. توركيات مجموعه، ص ۱۵.

«رمل» ینه مشابه بر صورتده ترکیب ایدیلیر . روس مستشرقی «قورش» ده ایکی مقاله سنده بومسئلهیه برات تماش ایتمشدیکه، «سامائیلوویچ» نوائی تویوغلری حقنده کی قیمتلی تدقیقنامه سنده اونلردن قیصهجه بحث ایدر .

یالکز «بابور»ک عروض رساله سی مستثنا اولمق اوزره بوتون بومبعلر و تدقیقلردن استفاده ایدن «سامائیلوویچ»، بونظم شکللی حقنده ایلاک دفعه چوق شایان دقت فکرلردر میان ایتمشدر: «برهان الدین» ک تویوغلری حقنده تدقیقاتده بولونانلر عمومیتله اونک اورتیه آسیا ادبیاتی تأثیرنده قالدیغنی سوبله دکاری حالده ، «سامائیلوویچ» ، بونک اثرلرینک - کندیسینجه معلوم اولان- بوتون چغتای تویوغلرندن داها اسکی اولدیغنی، واساساً «مجالس النفاؤس» ده کی تویوغلرده چغتایجه عابد اولمایان خصوصیتلر بولوندیغنی کوسترمشدر . صوکر ، بوندن داها مهم اولارلق ، داها «قوتادغو بیلک» ده «معنی» عنوانی آلتنده - ینه عین «متقارب» وزندن اولمق و فقط تقیه طرزلی «رباعی» یه بکزه مک اوزره - درت مصراعلی بعض پارچه لر بولوندیغنی اشارت ایدرک «تویوغ» شکلک تکاملنی شو طرزده ایضاح ایتمشدر :

- ۱ - اولجه «تویوغ» درت مصراعلی و ایمالی بر خلق تورکوسندن عبارتدی : مثلاً قازاق- قیرغیزلرک درت مصراعلی «آی تپیا» [رادلوفک تعبیرینه کوره «قایم اوله ننگ»] ، استهپ - قریم تاتارلرینک «چینگ» و عثمانیلرک «مانی» لری کی .
- ۲ - صوکر بوشکل ، ایران رباعیلرندن باشقا شکلده ، درت مصراعلی بر شعر اولارلق ادبیاته کیردی؛ و اونر هجالی تورک وزنی، تدریجاً ، عرب - عجم لرک وزنه ونهایت «رمل مسدس مقصور» ه یاقلاشدیریلدی .
- ۳ - مؤخرأ «ایما» لر یا بوسبوتون قالدیریلدی؛ و یاخود عرب- عجم لرک «تجنیس» ینه منقلب اولدی .

۴ - نهایت ، مثلاً «بابور شاه» ک بعض تویوغلرنده کوردیکمز کی، «تجنیس» ی حاوی فقط شکل و وزن اعتبارله فارسی رباعیلره مشابه بر شکل آلدی .

«سامائیلوویچ» ، بونظم شکلک عمومی تکاملی حقنده تقریبی بر صورتده بویوقاریکی شه مانی میدانه قویمقله برابر ، آنجاق «اسلامیت دورنده کی اورتیه آسیا و آناتولی تورک ادبیاتلرینک ک اسکی دورلری و اونلرک یکدیگریله مناسبتلری آکلاشیلدقدن صوکر» «تویوغ» شکلک ماضیسی حقنده قطعی بر فکر ایدینه بیلک قابل اولاجغنی ده ، پک محق اولارلق، اعتراف ایتمشدر. ایشته ۱۹۱۷ دن بری میدانه چیقان برظاقم یکی متلر و بوخصوصده

اجرا ايتديكمز اوزون تدقيقات سايه سنده، بوجھول نقطه لردن پك چوغى تنور ايتديكى جھتھه ، « تويوغ » شكلكنك تكامل تاريخيى حقننه اكي سندن داھا صريح وداھا قوتلى برنقطه نظر سرد ايده بيله جكمزى اميد ايدىورر .

II

« تويوغ » شكلكنك تاريخى تكاملنى لايقيه آكلامق ايچون، « سامائيلوويچ » ك پك دوغرو اولارق ايلرى سوردىكى وجھله، تورك نظمك اك اسكى دورلرينه قدر ارجاع نظر لازمدر . فى الحقيقه ، هرملتك ادبياتنده كوردىكمز ايلك نظم شكلىرى ، دوغرو دن دوغرويه كندى . مىللى دھاسنك بر اثريدر ؛ مؤخرآ ، مختلف عاملر و خارجى تاثيرلرله نظم شكلىرى متمادى تكامل صفحه لرى كچيردىكى ائناده بيله، ايلك شكلكر تاثير اتندن قولاي قولاي قورتولاماز . مثلاً عرب و عجم ادبياتلرندھ شكل نظمك « واحد قياسي » سى يعنى جزء اصائيسى « بيت » در ؛ « غزل ، قصيده ، مسمط » كى مؤخر تكامل دورلرندھ ميدانه چيقان شكلكر بيله دقتله تحليل ايديله جك اولورسه ، مطلقاً « بيت » ه ارجاع اولونه بيلير . ايشته بونك كى ، خلق ادبياتمزك « مانى ، توركو ، وارساغى ، قوشمه ، دهيش ، قايا باشى ، داستان » قىيلندن اورىژينال شكلكرينى تدقيق ايده جك اولورسه ق ، اسكى تورك نظمك واحد قياسي سىنى - عرب و عجملرندھ اولدينى كى ايكي مصراعدن مركب « بيت » ده دكل - درت مصراعدن تركب ايدن « قطعه » ده بولورز . مثلاً، بزم نقطه نظر مزه كوره تورك نظمك اك اسكى شكلى ، حالا بوكون بيله « مانى » نامى و يردىكمز درت مصراعدن مركب قطعه لردر [۱] . مؤخر دورلرندھ بومانير برله شهرك « توركو » و « قوشمه » لرى ، « ساغو : مرثيه » و « داستان » لرى وجوده كتير مشدر . مع مافيه ، بومؤخر تكامل دوره سنك بيله، هر حالده توركلرك اسلاميى قبولدن اولكى زمانلرينه ارجاعى لازم كادى كنى ده علاوه ايدلم .

اسكى تورك نظم شكلكرينك « قطعه » اساسنه استناك ايمه سى ، اسلاميتدن صوكرا كى ادبياتمزك تكاملندھه دائماً مؤثر اولدى : « احمد يسوى » و معقبرينك اثرلرى ، « على » نك

[۱] اخيراً توركيات انستيتوسى طرفندن نظارتم آتتندھ طبعنه باشلانان « آناطولى توركلرينك خلق ادبياتى » عنوانلى كلياتك « مانير » دن مركب ايلك جلدى قريباً انتشار ايده جكدر . بوجلدك باشنده بونون تورك شعبه لرنده « مانى » طرزى و بوطرzk تكامل تاريخيى حقننه مفصل بر مقدمه موجود اولديغى جھتله ، بوراده بومستله به تماس ايمه دن كچه جكز .

« قصه يوسف » کی تمامی خلق ادبیاتی عنعنه سنه استناد ایدن اثرلر شویله دورسون [۱]؛ دوغرودن دوغرویه عجم ادبیاتی تأثیری آلتنده طوغان و عروض وزنی قوللانان قلاسیق ادبیاتمز بیله بوتفوددن قورتولامادی . « سامائیلوویچ » کده اشارت ایتدیکی کی، متقارب وزنیله و مثنوی اصولنده یازیلان « قوتادغو بیلیک » ده آراسیرا « معنی » تعبیری آلتنده « قطعه » لره تصادف ایدیلهسی [۲]، بوکا اگ کوزل بردلیدر . بونی تعقیب ایدن « هبه الحقایق » ده ایسه ، عرب و عجم اثرلرنده اصلا موجود اولمایان براصوله، یعنی، اثرک باشند آشای « قطعه » شکلنه رعایت ایدیله رک یازیلدیغنی کوروپورز [۳] . صوگ زمانلرده اله کچن و هجری ۷۱۳ سنه سنه عائد بولونان « معین المرید » ادلی اثرله، تخمینمزه کوره ینه عین زمانه و عین لسان زمیره سنه منسوب اولان « جواهر الاسرار » دده . طبق « هبه الحقایق » کی - « متقارب » وزنه و فقط باشند ناشه « قطعه » اصولنه تصادف ایدیورز [۴] . اشته بوتون بومثالر، بزه ، خلق ادبیاتمز ده کی « قطعه » اصولنک قلاسیق ادبیاتمز دده - داها ایلیک دورلرندن اعتباراً - ناصل اجرای تأثیر ایتدیکنی کمال قطعیتله کوسترمکده در .

[۱] بو خصوصیتلر حقننده معلومات آلتی ایچون باقکیز : تورک ادبیاتنده ایلیک متصوفلر، ص ۱۸۹

[۲] مثلاً شاعر « بوسوزکا بقا کورسا معنی بوسوز . اشیت ایش کا توتقیل ایا کونکلی توز » دیدکدن صوگرا (رادولوف طبعی، ج ۲، ص ۲۹۶ - ۲۰۷) شو قطعه یی ذکر ایدیور :

اران دا ازی اول قوغ نیک ارك | بلوب قیلغوردا اوزین توتسا برك
تی اردا بیکارک اران اول ترور | مینک ارزو بلوب بو اوزین تیدسا برك

[۳] « غزل - قصیده » اصول تفقیه سنه رعایت ایدیش اولان مقدماتندن صوگرا ، اصل کتاب - یعنی صحیفه ۳۱ ده کی « النوع الاول فی منفعه العلم و مضرة الجهل » دن اعتباراً - شو بوقاریده کی - قطعه طرزنده قطعه لره یازیلیندر . ادبیات تاریخی اعتباریله، بو؛ فرق العاده معیندار برحاده در؛ و قلاسیق ادبیاتمز ک، شکل نظم اعتباریله، خلق ادبیاتمز دن نه قدر متأثر اولدیغنی کوسترمکده در . ینه بواتره، اسمی مجهول برشاعرله « امیر سیف الدین » طرفندن یازیلان تقریضلرده، متقارب وزنیله فقط ینه قطعه شکلنده یازیلیندر .

[۴] اخیراً بروسه تکیه لرندن برینک کتبخانه سنده میدانه جیقوب ایوم معارف و کالته عائد بولونان بومهم اثر حقننده مجموعه مزک بوجلدنده زکی ولید؛ بک طرفندن یازیلان « استانبول کتبخانه لری » عنوانلی مقاله یه باقکیز . طرز نظم اعتباریله « معین المرید » ایله « جواهر الاسرار » ک ایله مهم خصوصیتلری، طبق « هبه الحقایق » کی، متقارب وزنیله فقط قطعه شکلنده یازیلش اولمالیدر . بو اثرلر سایه سنده، ادبیات تاریخمزده « قطعه » شکلنک اهمیتی بوسبوتون قطعیت کسب ایتش اولبور .

«تویوغ» اسمی بیاه، باشلی باشنه، بوشکل نظمك اسکی خلق مایرلیله صمیمی علاقه سنی. آ کلا تیور: اسکی مایرک قافیله رنده تجنیس بولوندیغنی بیلورز. بومعنا «تویوغ» کله سنده ده موجوددر: چونکه، «رادلوف» ك افاده سنه نظرآ، سیریا تورکاری آراسنده «تویوق»: قاپالی، هر طرفدن احاطه ایدیلن، کیزی، معناسنه کلدیکی کبی (۱۲۳۶،۳)، «تله اوت» لر آراسنده ده «تویوق سوز: معناسی آچیقندن آچیغ، افاده ایدیلدیله ركه خصوصی برایما آلتندم کیزله ن سوز» دیمکدر؛ بلکه ده بونکه علاقه دار اولارق، غرب تورکجه سنده ده «کیزلیجه» قاقچق، صاووشمق «معناسنه» فقط الیوم یالکیز «آرغو» ده مستعمل. «تویمک» کله سی موجود اولدیغنی بلمناسبه علاوه ایدلم. بوتون بوايضاحات کوسته رسیورکه «تویوغ» کله سنده «جناس، ایما» مدلوللری مند مجدر؛ بلکه ده، جناسلی «مانی: معنی» لره تورک خلق ادبیاتنده اولجه «تویوغ» آدی ور یلیوردی. مع مافیله، معلومات حاضره مزه کوزه، هنوز بو خصوصده صریح برشی سویله یه مه یز؛ شیمدیلك قطعیتله سویله یه بیله حکمز بر نقطه وارسه، اوده، «تویوغ» لرك اسکی خلق شعرلریله اولان صمیمی علاقه سیدر.

بومقدماتدن صوگرا، «بحررمل مسدس مقصور» دن اولان- یعنی قاضی برهان الدیننده، لطفی، نوائی و بابورده- کوردیکمز شکلده «تویوغ» لرك نه زمان، هانکی ساحده ونه کبی عاملر تأثیری آلتنده دوغدیغنی و موسیقیله علاقه سی حقنده کی نقطه نظر لرمزی ایضاح ایدلم: هجری بشنجه عصرده «اوغوز» تورکاری «خزرد کیزی» نك جنوبندن کچه رك «ایران، آذربایجان، اران، عراق، شرقی آناتولی» ساحه لرینه کلوب یرلشدکری زمان، طبیعتیله، اورالرده کی خلق ایله اختلاط ایتدیله. بالخاصه ایرانی عنصر لرك کثر تله بولوندیقلری منطقه لرده، اونلره مناسبتری کوبدن کونه زیاده لشدی. «اوغوز» تورکلرینک ایرانلیله داها اسلامیتدن اول موجود اولان مناسباتی - اسلامیتکده تأثیری آلتنده - بویه آرتدیقه، حرث اعتباریله، هر ایکی ملت ده متقابل برطاقم تأثیرات آلتنده قالدیله [۱]. ایشته بوعصر لرده ایرانک مرکز و خزر ساحلی منطقه لرنده کی خلق، عجم لرك عمومی ادبیات لسانی اولان فارسیدن آیری برلهجه یه مالکیدیله - که، «قله مان هو آر» بوکا «مسلمان پهلو یسی» نامنی ویرمکده در [ژورنال آزیاتیک، ۱۹۱۰، ج ۱۶، ص ۳۷۲] - و بولهجه ایله «فهلو یات: پهلو یات» نامی آلتنده برطاقم رباعیلر یازدق

[۱] بو خصوصده داها فضله تفصیلات آلمق ایچون «تورکیا تاریخی» مزده «اوغوزلر» حقنده کی بحث مخصوصه مراجعت ایدیکز: ریجی کتاب، بشنجه مبحث.

بونلری « اورامن » دینن خصوصی بر بسته ایله او قومده ایدیلمر [۱]. ایشته هجری یدنجی عصر اوائلنده، بو « فهلویات » ك «عراق» خاخی آراسنده پك زیاده شایع اولوب حتی دیگر شعر نوعلرینه تقدم ایتدیکنی ده بیلیورز [۲]. بونلر « بحر مشاکل مسدس محذوف » دن یعنی «فاع لاتن مفاعیلن فعولن - فاع لاتن مفاعیلن مفاعیلن) وزنده ایدی . كذلك « کیلان » ده محلی لهجه ایله یازیلان خلق شعرلینه ده « پهلووی ، فهلووی » نامی ویریلوردی [۳]. ایشته « اوغوز تورکری »، بر طرفن اسلام مدینتنگ دیگر طرفن ایران خلق ادبیات و موسیقینسنگ بو تاثیرلری آلتنده ، « فهلویات » ی تقلیداً « تویوغ » لری وجوده کتیردیلمر . بونلرک قافیه سنده « جناس » بولونمانی، شبهه سزاسکی تورک « مانی » لرینک بر بقیه سی اولدیغی کبی، بونلرک « فاعلاتن فاعلاتن فاعلات » وزنیله یازیلانی ده، بر طرفن « فهلویات » ك بسته سندن آریلامق و اوکا بکزه تمک احتیاجندن ، دیگر طرفن ده اسکی اون بر هجالی « قوشوق » عنعنه سندن [۴] تماماً آریلامق ضرورت طبیعه سندن ایلری گلشدر.

بو خصوصده کوچوک بر نقطه وارد خاطر اولابیلر : « فهلویات » (فاع لاتن مفاعیلن فعولن) وزنیله یازیلدیغی حالده ، نه دن « تورکر » اونو عیناً قبول اتمه یه رك « فاعلاتن فاعلاتن فاعلات » شکلنی قبول ایتدیلمر ؟ بونک جوابی پك قولایدیر : « فهلویات » ك یالکز بروزنله یازیلادیغی ، « همدان » و « زنجان » اهالیسننگ هم « هزج » دن هم ده « مشاکل » دن آیری آیری « فهلویات » وجوده کتیردکاری کبی، بعضاً ده، بونلری مزج ایده رك، عروض قواعد اساسیه سنه مخالف اولقله برابر، ایلك جزوی « هزج » دن و ایکنجیسی « مشاکل » دن اولارق تنظیم ایتدکاری ینه « المعجم » مؤلفی بیلدیریور [۵]. بر برینه چوق یقین اولان بوتون بووزنلرک یالکز « کیفیت » نقطه سندن یکدیکنرندن آریلدیغی ، یوقسه « قیمت کیه » اعتباریله هان

[۱] برهان قاطع ترجمه سی، ص ۱۱۲. — بورباغیلر حقه ده داها مفصل معلومات آلمق ایچون باقیکنز : المعجم فی معاییر اشعار المعجم، کتیب وقتی نشریاتندن، ۱۹۰۹، ص ۸۰ و ۱۴۲؛ كذلك : راحة الصدور، عین نشریات سلسله سندن ، ۱۹۲۱ ، ص ۴۵-۴۶

[۲] المعجم فی معاییر اشعار المعجم ، ص ۱۴۳

[۳] شودزقو ، ایران خاخی ادبیاتی ، ص ۴۵۴ ، ۴۷۸

[۴] قوشوق ، تورکرک اک اسکی نظم شکلرندن بریدر . « محمود کاشغری » بونی « شعر » رجز ، قصیده « ایله ایضاح ایدیور .

[۵] المعجم فی معاییر اشعار المعجم ، ص ۱۲ ، ۸۱ ، ۱۴۵

بر برینه مساوی و معادل یعنی « ۱۱ هجده » عبارت اولدیغی ده دوشونورسهك ، بو اعتراضك نقطه نظر منی جرحه بر سبب تشکیل ایده میه جکی تظاهر ایدر .

هجری دو قوزنجی عصر موسیقی مؤلفرندن « عبدالقادر مراغی » نك « زبده الادوار » نده عراق خلقنك موسیقیسی حقنده ویریلن ایضاحات ، یوقاریکی مطالعاتی تأیید ایتیمکده در : اوکانظر آء عراق تورکلری « معتدل » ویا « معتدل ارانی » دینیلن بر طرز تلحینه مائل ایشلر ؛ و بونکله « بحر رمل » دن « فاعلاتن فاعلاتن فاعلات » وزنیله تورکجه ویا فارسی « دو بیت » لرده او قورلر مش . بو مؤلفك مثال اولارق ذکر ایتدیکی تورکجه بر « دو بیت » ، حقیقت حالده - اسکی « مانیر » کی قافیه لری ده جناسلی - و « آذری » لهجه سیله یازیلش تام بر « توبوغ » نمونه سی در [۱] . ینه عین مؤلف ، « مقاصد الالحان » نده ، « معتدل » دینیلن طریقه ترنمك گفته سی تورکجه اولورسه « قوشوق » نامی آلدیغی سویله یه رك برده مثال ذکر ایدیورکله ، بوده ، حقیقت حالده ، جناسمز بر « توبوغ » دن عبارتدر [۲] . تورک ادبیاتنک بوکی دقایقه واقف اولمایان موسیقی مؤلفنك بو افاده سندن ، عراق و آذربایجان تورکلرنک « قوشوق » لرله « توبوغ » لری همان عینی بسته ایله ترنم ایتدکریخی ، و هجری ۸ - ۹ نجی عصر لرده عراق و آذربایجانده شایع و متداول اولان « قوشوق » لرك - آناطولی تورکلرنده کی « قوشمه » لر کی - قیمت کیمه اعتباریله توبوغلره مساوی یعنی « اونبر هجالی » اولدیغی استدلال ایده بیلیرز . بوتون بو ایضاحاتدن حیقان مثبت نتیجه شودر : « قاضی برهان الدین » ایله دو قوزنجی عصر چغتای شاعرلرنده کوردیکمز « توبوغ » شکلی ، اسکی خلق ادبیاتنک « مانی » و « قوشوق » لری

[۱] « اما ترکان عراق به معتدل بسیار مایل باشند و آن طریقه تلحین بودکه در نوی یادر عشاق یادر سه گاه روی عراق کنند و بر آن ابیات فارسی و ترکی نیز گویند و آن ابیات بر بحر رمل بود برین مثال فاعلاتن فاعلاتن فاعلات . و هر فصل معتدل بر دو بیت باید چنانکه (بیت)

سورمه مندان کم نه بولش یانه در	آتش عشقونك جانمده یانه در
واردی دل بلن که حالی یانه در	عمر کجدی یانه حاجت یانه در

اما اهل عراق بر معتدل سه گاه تلحین کنند . نقش ومدی چند در پنج گاه و سه گاه نیز گویند و بعض از نقوش معتدل را تغییر کنند و بر ایاتی که برهان بجر است گویند و آنرا معتدل ارانی گویند « عبدالقادر دن نقلاً : رؤف یکتا ، ملی تبعلر ، ۳ ، ۴۶۰] .

[۲] ینه عین مقاله به مراجعت . مذکور « قوشوق » شودر :

یا الهی سن بیلورسن حالمی	یاوز ایشدین قیخا طوتغیل المی
علم یوخ کناهم کوب قورخارم	صوك نفسده آرمه ایمانی

تشكيل ایدن عنصرلره ايران خلق ادبیاتنده کی «فهلویات» طرزینک مؤخر امتزاجندن حاصل اولمش و بالخاصه بسته ایله ترنم ایدیلک اوزره یازیلشدر ؛ یوقاریدن بری ویریلن تفصیلاته نظراً ، بوشکلک، ابتدا، ایرانلیلرله صیقی تماسده «بولونان اوغوز تورکاری» آراسنده، «عراق عجم» و «آذربایجان» ده - بلکهده «خوارزم» ده - وجوده کلهسی ایجاب ایدر ؛ الهه کی اثرلره کورهده ، بوشکلک موغول استیلاسندن سوکرا انکشاف ایتدیکنی قوتله تخمین ایده بیلیرز ؛ مع مافیة ایلك نمونلرک، موغول استیلاسنه تقدم ایدن دورلرده وجوده کلهسی احتمالی ده بوسبوتون رد اولوناماز. «سامائیلوویچ» ، «توبوغ» شکلک ابتدا اورتا آسیا ادبیاتنده ظهوری نظریه سنه پک حقی اولارق اعتراض ایتشدی . بیلدیکنز اک اسکی توبوغلرک آذری دائره سنه منسوب اولان «سید نسیمی» و «قاضی برهان الدین» ده عائد اولماسی، «سامائیلوویچ» ی تصدیق و یوقاریکی نقاط نظر منزی بویوک بر قوتله تأیید ایده بیلیر [۱] . مؤخرأ بو خصوصی شکل نظم، «لطفی» دن «بابور شاه» و «صوفی الله یار» ده قدر غجری ۹ - ۱۲ نجی عصر چغتای شاعرلری آراسنده پک بویوک بر رغبتنه مظهر اولدینی کی [۴] ،

[۱] یالکز، «نسیمی» نك توبوغلری آراسنده ، بزم بیلدیکنزه کوره، جناسلی یوقدره [۲] «لطفی» ، «نوائی» دن اول چغتای ادبیاتنک یتشیدردیکی اک بویوک شاعر صایلابیلیر ؛ اوزون مدت یاشامش و چوق بویوک بز شهرت قازانمشدی . مشهور «دولت شاه سمرقندی» ، تذکره شعراسنده مندرج ملمع بر قصیده سنده اونک شهرته اشارت ایتدیکی کی ، «نوائی» ده یالکز «مجالس النفايس» ده ترجمه حالی قیدایله اکتفا ایتمه مش، دیواننک مقدمه سنده ، «حاکمة الغتین» ده، «نسايم المحبه» ده ، «حالات پهلوان محمد» آدلی کوچوک رساله سنده اونی بر استاد اولارق کوستر مشدر [۳] «بیلیوتهك ناسيونال» ده کی «نوائی کلیاتی» نه مراجعت [۴] . دیوانی و «کل و نوروز» آدلی مثنویسی استانبولک و آوروپانک مختلف کتبخانه لرده بولونور. بونک جناسلی بر توبوغنی «سامائیلوویچ» مقاله سنده ذکر ایتشدر :

سیندی کونکلم شیشه سی غم تاشیدین قان سرایت قیلدی ایچ و تاشیدین
قورقارام سین هم وفاسیزل تیکن بولماغای سین ایچی کفرو تاشی دین

اونک دیگر بر جناسلی توبوغی ده «میرزا محمد مهدی خان استرآبادی» نك «مبانی اللغت» ندم مندرجدر :

تا ایشیم توشتی بیر آغزی تار ایله کونکلو می اسرار ساجی بیر تار ایله
کوز تو تازمین کیم کوزوم نینک سوئی دین کونکلیدا تخم محبت تار ایله

«ده» [نيسن روس] طبعی، قالکوتنه ۱۹۱۰ء، ص ۲۶]. بکن سنه «له نین غراد آقاده مینسی آسیا موزه سی» یازمه لری

« سیدنسیمی » دن « روشنی » به قدر آذری شاعرلری آراسنده یاشامش [۱] ، و حتی « برنجی سلیم » دورینه قدر عثمانلی شاعرلری طرفندن ده اویله بوسبوتون اهل اولونمه مشدر ؛ مع مافیله او دوردن اعتباراً ، بلکه ده براز اول ، فلاسیق عثمانلی شاعرلری آراسنده بونظم شکلنک آرتق استخفافه اوغرامغه باشلادیغنی ، « سهی » تذکره سنده کی کوچوک برقییدن استدلال ایده بیلورز [۲] .

« توبوغ » لرك داها سکرنجی عصر دن اعتباراً - مثلاً « سیدنسیمی » ده اولدیغی کی - جناسسز اولانلرینه تصادف ایدیلهدی کی ، یینه عینی عصر دن اعتباراً ، بوشکل نظمک تأثیری آلتنده ، برنوع « تجنیس » ی محتوی - و تمامیه عجم رباعیسی طرزوشکلنده - تورکجه رباعیلرک وجوده کلککه باشلادیغی ده کورولمکده در : مثلاً ، بویوک صوفی « شاه قاسم الانوار تبریزی » نک بو طرزده تورکجه بر رباعیسندن باشلایه رق [۳] ، « بابور شاه » ه قدر بوکا بز جوق مثاللر

آراسنده کوردیکم لطفی دیوانده ، قطعه و توبوغ اولارق ۱۸ پارچه موجوددی ؛ بو توبوغلرک برقمی ده جناسسز در . « لطفی ، اثرلری و تأثیراتی » حقنده نشر ایده جکمز بر مقاله ده اونک توبوغلرندن ده اطرافلیجه بحث ایتمک امیدنده یز . « نوائی » و « بابور » توبوغلری حقنده « ساماشیوویچ » ک مقاله سیله عین مؤلفک ۱۹۱۷ ده له نین غراده نشر ایتمکی « بابور دیوانی » نه باقکز . « صوفی الله یار » ک ده « رباعی » نامی آلتنده برطاقم جناسسز توبوغلری واردر [به ره زین ، تورک منتخباتی ، ج ۱ ، قازان ۱۸۵۷ . ص ۳۳۷ - ۳۳۹] .

[۱] بوسوفی شاعر حقنده باقکز : آناتولیده اسلامیت ، ادبیات فاکولته سی مجموعه سی ۱۳۳۹ ، سنه ۲ ، ص ۶ ، ص ۴۸۰ ؛ دیوانی ، خصوصی کتبخانه مزده داخل اولقی اوزره ، بر جوق آوروپا و استانبول کتبخانه لرنده موجوددر [مثلاً بیلویته ک ناسیونالده ، دارالفنون کتبخانه سنده ، الخ] .

[۲] « سهی » ، سلطان سلیم شاعرلرندن « دخلی » مخلصلی « زینل پاشا » دن بحث ایده رکن دیورکه : « بوقیردن برغزل صادر اولدی و بو بیت مقطع اتفاق بونوعه دوشدی :

بلبل صداسی کیبی شعر سهی کوزلدر اشعار غیرله هپ آکا کوره توبوغدر

آنلر دخی بو بیتله جواب بویورمشلر ، اول بیت بودر :

افسانه جنونم دستان اولوب اوقونسون هنکامه بلادده شعر سهی توبوغدر

[سهی تذکره سی ، ص ۲۵]

[۳] « شاه قاسم الانوار تبریزی » حقنده باقکز : آناتولیده اسلامیت ، ادبیات فاکولته سی مجموعه سی ۱۳۳۹ ، سنه ۲ ، ص ۶ ، ص ۴۶۷ ؛ « مولانا » و « سلطان ولد » تأثیرلری آلتنده ، اونلر کی تورکجه ملمع بعض پارچهلر یازمش اولان بو معروف شاعرک ، خصوصی کتبخانه مزده کی دیوانندن خیقاردیغمز تورکجه جناسلی رباعیسی شودر :

کوستره بیلیرز [۸]. «تویوغ» ک طرز تَقْفیه اعتباریله مختلف نوعلری حَقْنده یوقاریده «بابور شاه» ک عروض رساله سندن نقلاً ویرینن معلومات چوق شایان دقتدر. مع مافیة، «قاضی برهان الدین» دن باشلا یه رق، چفتای، آذری و عثمانلی دایره لرینه منسوب بوتون شاعرلرده تصادف ایدیلن «تویوغلر» طوپلان هجق و نرک وزن کرک طرز تَقْفیه اعتباریله آیری آیری خصوصیتلری، فرقلری تثبیت و تعیین ایدیله جک اولورسه، آنجاق او زمان، بو شکلک وزن اعتباریله بوتون مخالفلری، فرقلری، اینجه لکلرینی آ کلامق قابل اولاجقدر. تورک کلاسیق ادبیاتک بو خصوصی و چوق شایان دقت نظم شکلنی، تولد و انکشاف تاریخیسی نقطه نظرندن عمومی بر صورتده کوسترمک مقصدیله یازدیغمز بو کوچوک مقاله ده، ضروری اولارق، بوتفرعات نقطه لرینه تماسدن اوزاق دوردق؛ بوکارغما، تفرعاتی ده تثبیت ایده جک بویله بر تَدقیقک، ادبیات تاریخی نقطه نظرندن لزوم و اهمیتی بالخاصه قید ایتمکدن کندی میز آلاموروز.

III

هجری دو قوزنجی عصرک صوک نصفنده، تیمور حفیدلرینک سلطنت قوردقلری ساحه لرده، بالخاصه «سلطان حسین» و «نوائی» نک تشویق و حمایه لر یله پارلاق برمدنیب مرکزی خانی آلان «هرات» سرایی اطرافنده تورک شعری چوق بویوک برانکشافه مظهر نیفی کی، تورک موسیقیسی ده، عین صورتله، فوق العاده ترقی ایتشدی [۳]. «نوائی» نک

اول یار عزیز ابله که جان آدینه در
مسجدسارو بارددم که بوکون آدینه در
مندین جماعت صورتی که شیخ آدینه در
دیدم نیجه سوزسز که شیخ آدینه در
بو بویوک صوفی حَقْنده یاقینده نشر ایدیه جکمز برتبعنامه یه ذیلاً اونک بوتون تورکجه مالمعلری ده
نشر ایده جکمز.

[۱] مثلاً «سامائیلوویچ» ک مقاله سننده ذکر ایدیلن جناسلی رباعی یه باقکمز. آیریجه دیوانه و «ملی تبعلر» ده نشر ایدیلن رباعیلرینه ده مراجعت. مع مافیة بو تورلو جناسلی رباعیلر، دیگرلرینه نسبتله، بک آزدور.

[۲] هجری دو قوزنجی عصرده یازیلش فارسی موسیقی کتابلرندن، تورکر آر اسنده کلاسیق موسیقی نک ده بعض خصوصیتلر قازاندینی، وادیاتده اولدینی کی بوساحه ده ده - شهسز تورک خلق موسیقیسی تأثیری آلتنده - بعض یگی شکللر میدان کلدیکی آ کلاسیلمقده در. «نوائی» و «بابور» دن نقلاً یوقاریده ویریلن ایضاحات بونی مؤید اولدینی کی، «جانی» نک «رساله موسیقی» سننده، «اصول ایقاع» ک انواعندن باحث اولان صوک قسمده ویردیکی ایضاحات آیه ده بونی مؤیددر: «دور ترکی». وآن بر چهار قسم است. اول: «ترکی» اصل جدید؛ وآن بیست نقره است و الفاظ آن چهار فاصله

نظراً بو شکل، «اوغورشتاڭ» اصولنده شایعدر؛ و بعض ادوار کتابلرنده بو اصول مذکوردر. عربلرک دوه سوزدکلی بو «رمل مربع محذوف» وزنک اصلی بو بیتده اولدیقی کیبدر: [وهکه اول آی حسرتی درد وداغ فرقتی، هم ایرور جانیمغه اوت هم حیایم آفی]. «سلطان حسین باقرا» دورنده بو سرود «رمل مثنی محذوف» تبدیل ایدیلرک اونکه برحوق شعرلیازلیش، برحوق کوزل بسترلر وجوده کتیریلشدی [۱]؛ حتی بالذات «سلطان حسین»، بووزنی پکچوق سودیکچی جهتله بوتون دیوانی - «بابور»ک عروض رساله سنده و «نوائی» نک «میزان الاوزان» ده پک دوغرو اولارق اشارت ایتدکلی وجهله - هب بو وزنده کی غزللردن ترتیب ایتشدی. «جامی»، «نوائی» وسائر او دور شاعرلرینک قسم اعظمی بو وزنی هر وزندن دهاچوق قولاندقلی جهتله عادتاً مودا اولشدی [۲]. ایشته «قوشوق» طرزی، «سلطان حسین میرزا» دورنده یوقاریکی تبدله اوغرایرق «رمل مثنی مقصور» دوکولدکن سوکرا «ترکی: تورکو» آدیخی آلمش، وسرایلرده فوق العاده بویوک رغبت قازانمشدی؛ حتی بو طرزده کی اثرلرله شهرت قازانلرله

[۱] «یانا قوشوق دورکیم اورغوشتاڭ اصولدا شایع دور، بعض ادوارکتی دا اول اصول ذکر بولوبتور. واول سرود اعرابینک تیوه سوزار حدی لاری وزنی بیله رمل مربع محذوف دا واقع بولور و آیینک اصلی بونوع دور کیم:

وهکه اول آی حسرتی درد وداغ فرقتی هم ایرور جانیمغه اوت هم حیایم آفی

اما بولطیف زماندا وشریف دوراندا بو سرودنی رمل مثنی محذوف وزنیغه ایلتب موسیقی وادوار علمی دا ملایم طبع لیغ بی نظیر بیکیت لارغریب نعمات و الحان بیله عجیب تصرف لارقیلب سلطان صاحب قران مجلسی دا آیتورلارکیم آیینک ملایم لیق و خوش آینده لیق وصفیغه سیغماس و تأثیر ورباننده لیقی صفت غه راست کیلماس بلکه اول حضرت ینک اختراعی دور وهم اول حضرت ینک انقاسی نتایجی دین اشتهارغه کیلتورماک مناسب راق ایردی انداقکه

سبزه خطینک سوادی لعل خندان اوستینه
خضر کوبا سایه سالمیش آب حیوان اوستینه
[میزان الاوزان، ورق ۲۷۵] «پاوه دو قورتهی» لغتنده بو معلوماتی، قسماً، «قوشوق» کله سنده ذکر ایتشدر. نوائینک بوراده اوزوزاوزون مدح ابتدیکی، «سلطان حسین باقرا» در.

[۲] «رمل بحری» بو وزن فارسیده و ترکیده کوب شایع دور. مولانا عبدالرحمن جامی بووزنده بیار ایتیب تور. میرعلیشیر نوائی ینک خود جمیع اوزکا وزننده ایبتغان اشعاری بیله بووزنده ایبتغان اشعاری ینک لاشه بارغای. سلطان حسین میرزایینک دیوانیده اوشبو وزندین اوزکا وزن یوقتور [بابور شاه، عروض رساله سی]. آشاغیکی نوطه ده «نوائی» نک «ترکی» حقتنده کی افاد لزینه ده باقکز.

«ترکی کوی» لقبی ویریلوردی [۱]. «بابورنامه» ده بالخاصه بخت ایدیلان «قوشو قچی» لركده یونلر اولدیغنی قولایلقله تخمین ایده بیلیرز [«پاوه دو قورتهی» ترجمه سی، ج ۱، ص ۲۷].

رضائی . «بابور شاه» کتانبنده رمل بحری حقنده کی ایضاحاتی متعاقب «رجز» ه کچرک دیرکه : «بو وزن بیله رجز وزنی نینک آراسیده تفاوت بر سبب خفیف تور . اگر بو وزن نینک اولیغه بر سبب خفیف آرتورساق رجز وزنی بولور . نیچو کیم :

بوچرخ نینک من کورما کان جور و جفاسی قالدیمو . هم خسته کونکوم چیکما کان درد و بلاسی قالدیمو اترک آراسیده بر سرود بارکم ترخانی دیرلار . بو وزنی انکا تقسیم قیلورلار . ایکی دورده باغلانیب تور . تقسیمی بر دورده و ایالغوسی بر دورده . بو اسمک «تارخان» کله سندن مشتق اولدیغنی و «تارخانلر» ک مجلسلرنده سوبله ن بستره علم اولدیغنی آکلاشیلور [۲].

اولنک . «بابور شاه» ، عروض رساله سنده «بحر منسرخ» ک یکریمی مستعمل و اون درت مخترع وزنلرندن بحث ایدرکن ، بو مستعمل وزنلرک بشتجی سنده «اولنک» لر حقنده معلومات ویریر : «ترک شعراسی بو وزن دا داغی رباعی دیک ایکی بیت دین ارتوق اتماسلار . بووزن اترک آراسیده بر سرود بارکم النک دیرلار ، اکثر طوی لارده ایتورلار ،

[۱] «ویانافوشوق سرودی دورکیم آنی ترکی دیب دورلار . و بولفظ انکا علم بولوتور . و اول غایت دین تاشقاری دلپسند روح افزا و نهایت دین متجاوز عیش اهلینه سودمند و مجلس آرا سروددر . آنداق که سلاطین آنی یخشی آتورنی تربیت لارکه قیلب دورلار ترکی کوی لقبی بیله مشهوردر . و اول ترکی داغی رمل مئمن مقصور و زنیدا واقع دور آنداق کیم

ای سعادت مطلبی اول عارض ماهینک سینینک اهل ینش قبله کاهی خاک درکاهنک سینینک و بووزن نینک غایت روانلیغ و لطافتی دین و روح برورلیغی و سلاستی دین اوز دبانلارین ، که جمیع دواوین آراسیدا بدنلارا جان دیک و کواکب ایچره خورشید رخشان دیک واقع بولوتور ، باشتین ایاق بووزن الترام قیلب تربیت دیرلار » [میزان الاوزان] . «سلطان حسین میرزایینک زمانیدا نه بر سرود چیتی کیم ترکی کا اوق موسوم بولدی ، انکاداغی اوشبو وزنی تقسیم قیلورلار . اول داغی ایکی دورده باغلانیب تور :

کیل کیل ای آرام جان مین خسته تارتای انتظار قیلدی مجرینک تاوان قیلدی شوقینک بقرار

بووزن ترک آراسیدا قوشوق غه موسوم دور «بابور شاه ، عروض رساله سی] . [۲] اسکی تورک دولترنده «تارخاناق» حقنده تورکیات مجوده سی ، ج ۲ ، ص ۷۶ .

بو وزن انکا مخصوص در . اول سرودغه تقسیم قیلورده هر مصرع دین صونک یاریار
لفظین کیتورلار . سلطان حسین میرزانیك زمانیدا چیققان ترکی نینک ایالغو دوری
اورنیغه بولنک نی ترتیب بیریلدی ، خیل ریابنده و یخشی کیلیدی :

دشمن ایمیش دوستلار انکلامادیم	مونجه جفا جائیغه چاغلادیم
حله خورا مودور خلعتینکیز	نیر اعظم مودور طلعتینکیز
سرونی موزون دیسه بوی چه یوقتور	باغ نیچه خوب ایسه کویی چه یوقتور

[ورق ۱۴۷ ، بیلیوتهك ناسیونال]

« نوائی » نك « میزان الاوزان » نده بوندن هیچ بحث یوقدر . یالکز ، المزده کی چغتای
لغتیرینک ویردیکی معلوماته و اونجی عصر چغتای شاعرلرینک عمومی استعمالنه کوره ، بونک
بر نوع « دوکون تورکوسی » اولدیغی آ کلاشیلیور . « پاوه ده قورته ی » ، بونک دوکونلرده
سویله ن بر نوع تورکو اولدیغی ، کنج قیزلرک کلین اونده دامادک و کووه کی اونده ایسه
کلینک مدایحی ترنم ایتدیگینی تصریح ایدیور [شرق تورکجه سی لغتی ، ۷۸] . فی الحقیقه
داها « نوائی » نك « اسکندرنامه » سنده ، اوزمانکی دوکونلرده « های اولنک های »
تقراتی تورکولر سویله ندیکنی کورویورز :

که توی اولتی ایام عیش و طرب	آیاغی کیتور جامیکنی لب بلب
نواجیک که های های اولنک های اولنک	معنی توزوب چنکه زبنده چنک

[اسکندرنامه ، خصوصی کتیخانه مزده کی نسخه]

تورکستانده اوزبکلر آراسنده حالا موجود اولان بو « اولنک » لرک ، « تورکستان چینی »
تورکلر نده موجود اولدیغی « غرونار » آ کلاتیور . اوکا کوره ، اورا تورکلر نده کی
ازدواج مراسمی ، اسلامیتدن اولکی قومی آینلره پک زیاده مشاهدیر ؛ و « اولنک » لرک
تقراتی تشکیل ایدن « های های اولنک های اولنک » پارچه سی ، معناسی الیوم لایقیله
آ کلاشیلیمان اسکی و دینی بر ازدواج الهیسی بقیه سیدر . یالکز ، « غرونار » بونی ارککلرک
ترنم ایتدیکنی سویلیور : اوله نه جک ارکک ، دوستلریله برلکده ، دست ازدواجنی طلب
ایده جکی قیزک اوینه کیتدیکی ائنده بو نغمه ترنم ایدیلیرمش . « ئوله ن » یاخود « اولنک »
بو معناسیله قیرغیزلر آراسنده معلومدر [۸] .

[۸] F. Grenard, le Turquestan et le Tibet, 248 - 249 — « رادلوف » ک

ویردیکی معلوماته کوره ، قازاق - قیرغیزلرک منظوم ادبیاتنده « اوله نك » لر پک مهم بر موقع اشغال

هنگه . « نوائی » نك بخت ایتدیكى نظم شكللرندن بریسی ده ، زفاف و قیز کوتورمه مراسمده سویله ن « چنكه » لردر . « میزان الاوزان » ده بو شسكه عاند شو معلومات واردر : « یانا چنكه دوركه ترك اولوسی زفاف و قیز کوچورور طویلاریدا آتی آیتورلر و اول سرودی دور بغایت مؤثر . و ایکی دور ، بیری هیچ وزن بيله راست ائماس ؛ و بیر نوعی بیر بیت آیتیلورکیم منسرخ مطوی موقوف بحری دورور . و یار لفظینی ردیف اورنیغه مذکور قیلورلار . آنداق کیم (بیت)

قایی چن دین ایسپ کیلدی صبا یاریار کیم دمیدین توشتی اوت جايم آرا یاریار
[ورق ۱۲۵ ، ببلیوتهك ناسیونال]

بومعلومات عیناً « پاوه دو قورتهی » ك لغتنده دخی موجوددر . « بابور » ك اثرنده موجود اولمایان بو شسکل نظم حقتنده سلیمان افندینك و یردیکی ایضاحات و بالخاصه « نوائی » نك « اسکندرنامه » سندن کنیردیکی مثال شایان دقت اولوب ، « میزان الاوزان » ده کی معلوماتی

ایدهر . بونلر درت مصراعلی اولوب برنجی و دردنچی مصراعر مقفادر ؛ هر مصراع اوچ پارچه دن مرکب اولوب هر پارچه ده اورغو واردر . بوشکل ، بالبداهه شعر انشاد ایدیلدیکی زمان قوللا نیلیر ؛ شاعر ك حافظه سنده قافیله لی حیفت مصراعر هر حالده چوقدر ؛ او ، سویله مك ایسته دیکی فکری بونلردن بزینك صوکنه کتیر بوبرمك صورته یه یالکنز دردنچی مصراعه قافیله آرامق مجبوریتنده قالیرکه ، بوده ، شهبه سز ، مشکل برشی دکلدر . معنا جهتله ابلک ایکی مصراعله صو ک ایکی مصراع آراسنده هیچ برابطه بولونما سناک سبی ، بو ایضاحاتله پك قولای آکلشیلیر [رادلوف ، تورک خلق ادبیاتی نمونه لری ، III ، متن مقدمه سندن ، XXII - XXIII] . قازاق - قیرغیز اتنوغرافیاسی حقتنده پك قیمتلی مشاهداتی اولان تورکیات انستیتوسی آسیستانلرندن عبدالقادر بکک بکا شفاها بیلدیردیکنه کوره بونلر اون بر مجالیدر ؛ و پك زیاده شایع و مستعملدر . « تارانچیلر » ده کنج ارککلرک سویله دکلری دوکون اوله نکلرندن نمونه « پاتوسوف » ك اثرنده موجوددر :

های های اولنك های اولنك کل قایدا بار	بر یاخشی غه بر یامان هر پرده بار
های های اولنك های اولنك بارمویات	قارچیغه دیک بو بونکغه بولدوم صیاد
های های اولنك های اولنك های نی قیلدی	خنجر آلوب پوره کنی پاره قیلدی
های های اولنك های اولنك قار کله دور	برکی خزان طون کیوب یار کله دور
برکی خزان طونی نینک برکی تولا	قز آلمانان بیکیت نینک دردی تولا

[تارانچی شعرلی ، پترسبورغ ، ۱۸۹۰ ، ۵۷]

هجائی اولقله برابر ، بو پارچه نك وزنیله ، « بابور شاه » ك ذکر ایتدیکی عروضی پارچه آراسنده کی مطابقت کیمه کوزه چارچماق قایل دکلدر . عروض وزنیله یازیلان بو اوله نك کفته لرینك ، دو قوزنجی عصرده قلاسیق تورک ادبیاتنك انکشافی نتیجه سنده میدانه چیتدیغی ومع مافیله اسکی خنق اوله نکلری عننه سندن بوسوتون آریلامایه رق اولنك تأمیری آلتنده قالیندیغی واضحاً کورونیور .

ا. کال و تاييد. ايتمكده در: «چنكه: چنكيلى عروسى قارشيلادقلى وقت رقص ايدهرك، دف چالارق چاغيردقلى بر لحن مخصوصدر. اكثر يا يار يار لفظى آخريته رديف ايدرلر (سليمان افندى بوراده «ميزان الاوزان» ده كي مثالى ده ذكر ايدىور).

اياغى كيتور جاميكنى لب لب	كه طوى اولتى ايام عيش و طرب
مغنى توزوب چنكه زينده چنك	نواچيك كه هاى هاى اولنك هاى اولنك
دينانك-ين كه جان قارداشيم يار يار	مين آيتاي كه مونكلوغ باشم يار يار
نوابى چو سرمزلىنك چين كادور	سرودينك داغى سور آرا چنكه دور
اياغونك بجه يار يار اوتقوسى	مينك ييغلاريم زار زار اوتقوسى

[لغت چفتاي ، ۱۵۳]

« نوائى » نك يوقاريكي ايضاحاتنده باشليجه ايكي نقطه جالب دقتدر: اول، آكلابورزكه، بو « چنكه » نك، عروض وزنلرندن هيچ بريته اويمايان يعنى هجائى تورك وزنيله يازيلان بر نوعى واردركه، شهبه سز، اصل خلق «چنكه» سى بودر. مؤخرآ، مدنى مركزلرده ايران ادبياتنك و عروض وزننك تاثيراتى تعمم ايدهرك، ا-كي خلق ادبياتى عنصرلريله ايران ادبياتى عنصرلرينك امتزاجندن يكي قلاسيق تورك ادبياتى شكللرى دوغمغه باشلاديني صيراده ، عروض وزنيله او اسكى «چنكه» بسته سيلاه سويله نه جك تور كجه شعرلرده يازيلغه باشلامش در . بونلرك اسكى هجائى شكللرينك « ۱۱ » لى اولديغنى قولايجه تخمين ايده بيليرز: چونكه، اساساً هجائى «چنكه» لرده رديف اولارق علاوه ايديلن «يار يار» قالديريلاجق اولورسه ، متباقى قسم ۱۱ هجائيلرله تعادل ايدر ؛ يعنى اونبر هجائى خلق نظميرينه «يار يار» ك علاوه سى اونى عروضك «بحر منسرخ مطوى» سى حالته صوقار . ثانياً «اوله نك» لرك مؤخرآ تشكىل ايدهن عروضى شكللرى يسه «بحر منسرخ مطوى» دن اولديغنه كوره، اونلرك اسكى خلق شكللرينك ده ۱۱ هجائى اولديغنى استدلال ايده بيليرز. يوقا ريده «باور شاه» دن نقلآ كتيرديكمز مثال ، عروض ايله يازيلش اولان «اوله نك» لرك ده ۱۱ هجائيلرله تعادلنى كوسترمكده در. كرك «اوله نك» لرك ، كرك «چنكه» لرك بو عروضى شكللرينك ، اورتا آسيا ادبياتنده هجرى دو قوزنجى عصرده طوغمش اولسه بيله، چوق بويوك بر احتمال ايله، بو عصر ك ايكنجى نصفنده انكشاف ايتديكنى تخمين ايده بيليرز؛ بونلرى داها اولكي زمانلرده ارجاع ايتك ، فكر منجه ، قابل دكلدر [۱] .

[۱] قريم نوغايلرنده موجود اولان «چينك، چينغ» ، باشقردلرده كي «چيگله و» ، تاراجيلرده كي «چين» ، ايشته بو «چنكه» دن باشقا برشى دكلدر. عبدالقادر بكك و رديكى شفاهى معلوماته كوره ،

مُحَبَّت نامە . « نوائى » نك بخت ايتديكى تورك شىكللرندىن بىرى دە بودر : « ياناھم ترك اولو سىدە بىرسرودى دور كىم محبت نامە دىرلار . واول ھزج مسدس بجرىدأدور و حالا متروك دور . واول وزن بودر كىم :

مىنى آغزىنىك اوچون شىدا قىلىب سىن مىنكا يوق قايفونى پىدا قىمايب سىن «

اورتا آسيا تورك ادبىياتىنە مخصوص اولان بوشكلك ، « نوائى » دورندە آرتق متروك اولديغى كوسترەن شوافادە ، « بابورشاھ » ك اوندن ئىچون بخت ايتمە دىكىنە دە ايضاح ايدە بىلىر . بوشكل دە ، ھر حالدە ، دو قوزنجى عصر دە وجودە كلىش اولاجقدر .

مستزاد . « نوائى » ينە اورتە آسيا ادبىياتىنە مخصوص اولان سرودلر آراسىندە بردە « مستزاد » دن بخت ايدىيور . نظم شكللى اولمق اعتبارىلە بونك قلاسىق ادبىياتدە كى ماھىتى ، انواعى و تكامللى حقتدە « تورك ادبىياتى تاريخى » مزدە معلومات وىرمشدىك [ايكىنجى كىتاب ، ۲۱۱] . يالكز ، دو قوزنجى عصر تورك موسىقىسى تاريخى اعتبارىلە شايان دقت اولان « نوائى » نك افادە سنى « ميزان الاوزان » دن عىناً نقل ايدىيورز : « ياناھم بو خلق آراسىدا بر سرود بارا يكاندور كىم ھزج مئمن اخرب ئىخندوف وزنىدا انكا بيت باغلاب بيت نىنىك

باشقىرد دوكونلرندە قىزى بابا اوندن كوتوروزلر كىن ، دوكونە دعوتلى اولان بوتون قىزلر « چىكلەر » لر ؛ و « چىكلەر » غايت الملى ، حسرتلى بر آھىنكلە سويلە نىر . تارانچىلر دەدە كىن كوتوروزلر كىن اوفى برخالى يە اوتورتوب درت طرفندىن درت كىشى طوتار واختيار برقادىن « چىن ئىقروور » يعنى بر آھىنك مخصوص ابلە « چىن » سويلر :

يغلامە قىز يغلامە (قىز) تويونك بولدى	آلتون كلوك كوشوكە اويونك بولدى
اول باشلاب خدانى ياد ايتالى	مجد نىنىك روحنى شاد ايتالى
يغلامە قىز يغلامە (قىز) خوش بولورسىز	قازچىغە دىك يىكىت كە توش بولورسىز (الخ ...)
	[يانتوسوف ، تارانچى شىعرلى ، ۵۹]

آرادە بىستە ضرورتى دولايىسىلە علاوہ ايدىلن (قىز) كلىھسى چىقاريلنجە ، بونلر ك ۱۱ ھجالى اولديغى آ كلاشلىيور . يوقارى « نوائى » دن نقل ايتدىكىمىز مثال دە ، عروض وزنندە اولمقلە برابر ، صوكىندە كى « يارىار » چىقاريلاجق اولورسە ، ۱۱ ھجالى يە مساوى بر قيمت كىمە عرض ايدەر . « تارانچى » لرە مخصوص اولان بو « چىن » پارچەسى ، « نوائى » نك ، عروض وزنلرندىن ھىچ برىنە اويمايدىغى سويلە دىكى اسكى خلق « چىكە » لرى حقتدە بزە بر فىكر وىرە بىلىر .

مصراعى دىن سونكرا همول بجرىنك ايكي ركنين اضاڧه قىلب سرود نغماتى غه راست
كىلتورورلار ايرمش و آنى مستزاد ديرلار ايرمش . انداق كيم (نظم)

اي حسنوكا ذرات جهان ايچره تجلى مظهر سنكا اشيا
سين لطف بيله كون و مكان اهليغه مولى عالم سنكا مولى

عرصه وارى . «ميزان الاوزان» ده، اورته آسيا ادبياتنه عائد اولمايوب «عراق تور كملرى»
آراسنده شايخ بولونان بونامده برسروdden داها بحث ايدىليور : «يانا عراق اهلى ترا كه
سيدا سرودى دور شايخ كيم آنى عرض وارى ديرلار و آينك بيتى كوپراك هزج مئمن
سالدا باغلانور . انداق كيم (بيت)

سقيهم رهيم خمرى دوداغونك كويزىن دور بومى فى ايجانوك نقلى حديثونك شكريندين دور
ورمل مئمن وزيدا هم آيتورلار (بيت)

دولت وصل التامى فى حكايت دور منكا بوكه يادينك بيرله جان بير سام كفايت دور منكا
فى الحقيقه ، آذرى ادبياتنده بوورنده يازيلش اثرلك ، اسكىدن برى ، پك چوق
اولديغنى بيلورز . لكن ، «عراقلىلر» ه مخصوص اولان بو سرود حقنده ، ديكر منبعلرده باشقا
هيچ بر معلوماته تصادف ايدمهك . تورك موسيقيسى تاريخى حقنده هنوز پك ابتدائى
بر حالده بولونان تدقيقات ايلرله دكجه ، بونلر حقنده داها صريح و داها اطرافى معلومات
ايدينه بيله جكمز طبعيدر .

« نوائى » بونلردن باشقا « اوزان » لرك « اوزماغ » نامى آلتنده نغمه لرى اولديغنى
واوز بكارك « بوداى بوداى » آدى برسرودلرى بولونديغنى سويله مككه برابر ، « عروضك
هيچ بر وزيله تطابق ايمهين » بو شكللر حقنده معلومات و يرمهينى موضوعدن خارج عد
ايدىيور . دوغرودن دوغرويه توركلرك خلق ادبياتى شكلرينه عائد اولان بو موضوعلر ،
بو كوچوك مقاله مزك شمولى خارجنده اولديغندن ، ايلريده سائر خلق ادبياتى شكللر بيله
برلكده تدقيق ايتك اوزره ، شيمديلك بزده اونلرى مسكوت براقه جفن .